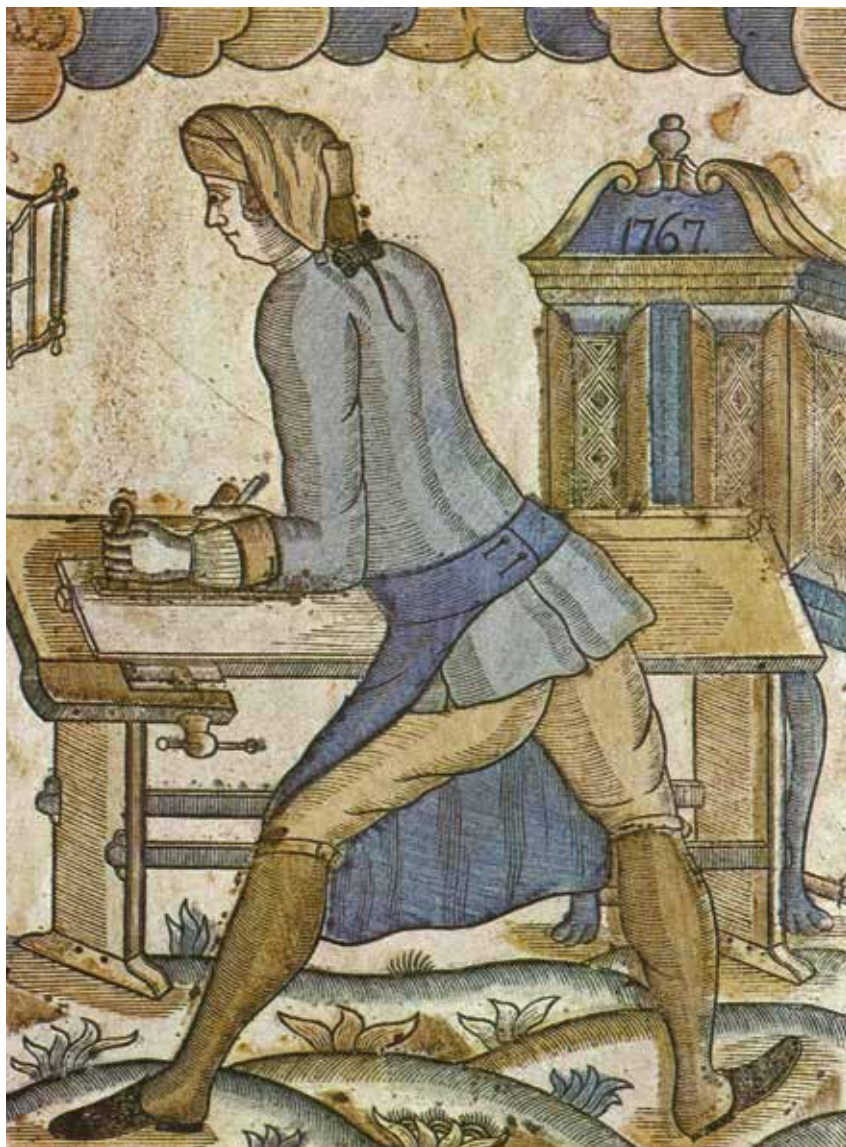

Søren snedker fra Liltved

Af museumsdirektør Britta Andersen

Fra 1769 til 1781 arbejdede Søren Jensen på spindeltrappen i tårnet på Gammel Estrup. Søren var snedker og boede ganske tæt på herregården – nærmere bestemt i landsbyen Liltved, der ligger i sydøstlig forlængelse af den allé, som tidligere ledte al færdsel mellem Randers og Grenaa helt tæt forbi herregårdens smedje, ridehus og øvrige avlsbygninger. Søren Jensen må have været en dygtig mand, for han blev hyret af herskabet til at arbejde inde i selve hovedbygningen. Det er også muligt, at han allerede havde arbejdet i en årrække på Gammel Estrup på mere inferiøre opgaver og dermed bevist sit værd, der altså her i 1769 retfærdiggjorde, at han blev hyret til at udføre arbejde i hovedbygningen. At han også arbejdede på herregården, efter han var færdig på spindeltrappen i 1781, vidner regninger i herregårdens godsregnskab fra maj og august 1782 om.

Snedkeren på københavnsk træsnit fra 1767:

Her ses en snedker i arbejde ved sin høvlebænk. Søren Snedker fra Liltved har højst sandsynligt også haft sin egen høvlebænk, og da han boede i Liltved ganske tæt ved herregården, har han formodentlig klareret mange af opgaverne for Gammel Estrup på sit eget værksted.

I maj måned udførte han blandt andet vindlister på vinduesrammerne i godshaven, og i august lavede han nye bånd til *borgestuen* og udførte en lang række mindre reparationer rundtomkring på herregården. Men hvad var det egentlig, han lavede i alle de mange år, han havde sin gang på herregården?

Spindeltrappen

I første omgang skulle han altså arbejde på den store spindeltrappe i nordvest-tårnet. Trappen var den ene af to identiske trapper, som oprindeligt var blevet tilvirket i sidste fjerdedel af 1500-tallet af egetræssveller. Teknikken dengang bestod i, at de enkelte egetrin blev stablet oven på hinanden, i takt med at tårnet blev muret op udenom af teglsten. Det vil sige, at den brede, yderste del af trinnet kom til at hvile på et muret fundament ude i tårnets ydervæg, mens den smalle inderste ende kom til at forme en kerne – eller spindel – som forsynede begge trapper med en lang, smuk „rygsøjle“, der stadig den dag i dag snor sig dekorativt op gennem etagerne.

Et par århundreder senere – altså i 1769 – var den ene trappe imidlertid blevet så slidt, at det var nød-

vendigt at forstærke de hulslidte trin med nyt træ. Til sammenligning kan nævnes, at den tilsvarende trappe i det sydøstlige trappetårn aldrig har fået nye lag, men har stået i sin oprindelige egetræsudformning lige siden 1500-tallet. Årsagen hertil skal sandsynligvis søges i, at nordvest-trappen har været den mest benyttede. Og måske har det været den trappe, de mange tjenestefolk har været henvist til at bruge, mens sydøst-trappen formodentligt har fungeret som herskabets og prominente gæsters foretrukne adgang mellem herregårdens forskellige etager – altså den „fine“ trappe. Når kerneeg kan blive slidt hult i løbet af 200 år på én trappe, men ikke på dens identiske „tvilling“, må der have været et anseeligt dagligt slid på den slidte trappes trin! Og det har der garanteret også været, for vi ved, at herskabet, Jørgen greve Scheel og Charlotte Louise grevinde von Plessen, i midten af 1700-tallet havde ansat mere end 20 tjenende ånder i hovedbygningen. Der var både dansemester, kammertjener, lakajer, stuepiger, kuske, taffeldækker, kok, stegевender, kokkepiger, berider, skytte, gartner og mange flere. Familien Scheel, der på det tidspunkt var en af landets rigeste og mest indflydelsesrige familier, havde råd til – og brug for – et stort folkehold, dels til at klare de mange daglige praktiske gøremål, dels som en manifestation over for omverdenen af, at her boede en mægtig og rig slægt, der ikke nægtede sig selv noget.

Vi må altså forestille os, at der har været et kontinuerligt rend af mennesker på trappen. Der skulle

jo også hver dag bæres natpotter ned, fyldes vand i kander, baljer og vaskefade på de mange værelser og fragtes morgenbakker op til familien og dens eventuelle gæster. Desuden skulle der bæres brænde ind, for det har sikkert været nødvendigt at fyre størstedelen af året for at holde den værste råkulde ude af de store, højloftede rum. Familiens børn og unge mennesker har sikkert også løbet op og ned mange gange i dagens løb. Og endelig var der de mange daglige måltider, hvilket betød, at maden fra køkkenet i nordfløjens stueplan skulle bæres både op og ned ad trapperne til *Spisestuen* på 1. sal i vestfløjen flere gange om dagen. Altså en evig trafik på trappen og masser af motion for de ansatte, der skulle sørge for dagligdagens fornødenheder på alle etager. Man kan ikke lade være med at tænke, at fitnesscentre ville have haft trange kår dengang, hvis den slags motionscentre da ellers havde været et valg for unge mennesker i midten af 1700-tallet!

Da Søren Snedker gik i gang med arbejdet på trappen i 1769, havde han sikkert ikke forestillet sig, hvor lang tid det ville komme til at tage, og at han rent faktisk skulle komme til at arbejde på trappen de næste 12 år, helt frem til 1781. Han var dog så forudseende, at han skrev årstallet 1769 på bagsiden af de første nye fyrretræstrin, han lagde oven på de originale egetræstrin. Efterhånden som arbejdet skred frem, er han også helt sikkert blevet mere og mere stolt af sit arbejde, for på bagsiden af det sidste trin øverst oppe har han ikke alene skrevet årstallet 1781, men også tilføjet sit fulde navn, sin bopæl og sit

Søren Jensen, snedker, Liltved, arbejdede i sidste halvdel af 1700-tallet på at istandsætte den ene af herregårdens to spindeltrapper. Her har han skrevet sin autograf på et af trinnene. Foto: Kirsten Nijkamp.

erhverv. At han over årene er blevet imponeret over Gammel Estrup – og måske også ydmyg over for arbejdet på den gamle egetræstrappe, som han havde været beskæftiget med i så mange år – kan med lidt god vilje læses ud af den omhu, hvormed han har skrevet både sit navn, sit erhverv og sin bopæl. Ret beset kunne han jo have nøjedes med navn og årstal.

Det er vanskeligt at sige, hvorfor arbejdet tog så lang tid, for den umiddelbare antagelse ville vel være, at man gerne ville have arbejdet gennemført hurtigst muligt, fordi trappen – som tidligere nævnt – må have været svær at undvære. Den blev jo brugt af rigtig mange mennesker hver eneste dag, ja faktisk hele tiden, og det er ikke sandsynligt, at herskabet – når de opholdt sig på Gammel Estrup – har bifaldet, at de mange tjenende ånder benyttede den „fine“ trappe, mens reparationen stod på. Imidlertid havde man dengang både en anden tilgang til arbejde og en anden opfattelse af arbejdstempo. Det er i hvert fald helt sikkert, at man ikke tænkte sådan, som vi gør i dag, hvor antal dage på en opgave er ligefrem proportionalt med den endelige pris for arbejdets udførelse. Trappen skulle naturligvis være færdig, men ikke nødvendigvis hurtigst muligt. Det var vigtigere, at man fandt en praktisk tilgang til opgaven, og det er derfor sandsynligt, at arbejdet enten er blevet udført om vinteren, hvor herskabet alligevel ikke var på Gammel Estrup, men i deres lejlighed i København, eller at arbejdet har måttet udføres et enkelt trin ad gangen, samtidig med at der har været færdsel op og ned ad trappen. Og enhver håndværker ved,

hvad vanskelige arbejdsforhold betyder for længden af den tid, det tager at få arbejdet gennemført. Dette har dog sandsynligvis ikke været noget reelt problem for Søren Snedker. Dels har man næppe gjort arbejdet op økonomisk på samme måde, som vi gør i dag. Dels boede han ganske tæt ved og kunne derfor let gå til og fra arbejdet og dermed tage opgaver for andre kunder i de perioder, hvor arbejdet på trappen lå stille. Dels var der helt sikkert mange andre opgaver på Gammel Estrup, han kunne give sig til, når han ikke kunne arbejde på trappen.

Spisestuen/Selvportrættet

Det sidste har været tilfældet omkring 1778, hvor han også havde fået opgaven med at istandsætte herskabets spisestue på 1. sal i vestfløjen. Selv om *Spisestuen* næppe rangerede helt så højt som *Riddersalen*, der jo må betegnes som herregårdens mest repræsentative rum – selve bygningens „hjerter“ – så var herskabets spisestue et helt centralt rum, som blev brugt flere gange dagligt i de perioder, familien opholdt sig på Gammel Estrup. Her spiste man de daglige måltider, og ved hver servering blev der fundet bukke frem, lagt en bordplade ovenpå og dækket op med smukt porcelæn og udsøgt sølvtøj på hvide stivede og glatte duge af den fineste hør eller bomuld. Ofte – og måske altid – var dugen og servietterne forsynet med herskabets monogram under en grevekrone broderet i fladsyning i det ene hjørne. Der eksisterer i hvert fald stadig duge og servietter, som bærer slægtens monogram og grevekrone. I 1700-tallet

I 1778 arbejdede Søren Jensen på Spisestuen, og han var på dette tidspunkt så selvbevidst, at han ud over sin autograf også tilføjede et portræt af sig selv. Foto: Per Windeleff.

I 2012 var det snedker og tømrer Visti Svendsen fra WO råsted A/S, som kom til at prøve kræfter med gulvet i Spisestuen – at han også kunne sit kram, viser det smukke resultat med al tydelighed! Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

spiste man stadig *à la française*, hvilket vil sige, at maden blev serveret i såkaldte „sæt“. Hvert sæt eller hver anretning bestod af mange forskellige „retter“, anrettet i smukke lågfade og skåle efter en nøje tilrettelagt plan. Det var ikke meningen, at man skulle smage det hele. Man valgte de ting, man ønskede at smage, og drejede det sig om et fad i den anden ende af bordet, lod man en af de mange tjenere øse op, eller man lod sin tallerken gå ned i den anden ende af bordet, hvor en anden gæst kunne hjælpe med at øse op. Vinen blev skænket ved skænkebordet, der lå lidt væk fra spisebordet. Her kunne glassene også skylles mellem de forskellige vinserveringer og af en lakaj bringes tilbage i fyldt stand til ejermændene ved spisebordet.

Søren Snedker har arbejdet længe i *Spisestuen*, og årstallet 1778 markerer måske kun afslutningen eller begyndelsen på hans arbejde der. Han har nemlig ikke som med trappen skrevet både start- og sluttidspunkt. Til gengæld har han tilføjet et selvportræt ved siden af sit navn, sin profession og sin bopæl. Det er skrevet med blyant på sydvæggen i vinduesnichen ud mod avlsgården. Med store, smukt svungne bogstaver står i øverste højre hjørne: „*Søren Jensen. Snedkere. Liltved. 1778*“. Efterfulgt af et nydeligt selvportræt i halvfigur – et ansigt med en stor næse, to runde øjne og antydning af et smil og på hovedet en strikket tophue, som var datidens uundværlige og helt almindelige hovedbeklædning for mænd – og med tiden niensens foretrukne hue i vore dages forestillings-

verden.

Vi ved dog ikke med sikkerhed, hvad Søren Snedker har lavet i rummet. Et godt gæt kunne imidlertid være rammer til nyt silketapet, sådan som moden foreskrev i 1700-tallets rokokoperiode. Smukke lyse og glansfulde silketapeter med elegante blomstermotiver var tidens foretrukne vægbeklædning. Og smukt indrammet af forgyldte lister og rammeværk. Når denne lette og lyse vægudsmykning blev kombineret med et avanceret parketgulv efter tidens nye mode, ja, så opnåede man rum med en helt ny lethed og elegance, som virkede ekstra luftig oven på barokkens mere tunge og farvemættede univers. Vi ved heller ikke, om Søren Snedker også lagde et parketgulv i *Spisestuen*. Men i 1740'erne blev der på det kongelige slot Hirschholm i Nordsjælland lagt et formidabelt parketgulv af egestave i diagonale mønstre og med gennemgående parketstave mellem de enkelte felter. Dette gulv, som er gengivet på en tegning, der ligger i Rigsarkivet, er et fornemt eksempel på det, der fra ca. 1740'erne blev starten på parkettens popularitet på de fineste danske slotte og herregårde. Da Jørgen greve Scheel på Gammel Estrup både tilhørte samfundets elite og havde nær tilknytning til kongehuset – blandt andet i sin egenskab af hofmester for arveprins Frederik – er det nærliggende at antage, at også han var med på moden og har fået lagt parketgulv på sine private herregårde i Jylland. Til støtte for denne teori ligger, at en langt senere overlevring fra starten af 1900-tallet godtgør, at der faktisk har været parketgulv i *Spisestuen* på Gammel Estrup.¹

Vi ved blot ikke, hvordan det så ud, eller nøjagtigt hvornår det blev lagt, men det vil være nærliggende at antage, at siden snedkeren har efterladt sin signatur og ovenikøbet et selvportræt i rummet, så har han også udført en større opgave der i 1700-tallet – som for eksempel rammer til væggenes tapeter og et topmoderne parketgulv.

To ægteskaber på 14 år

Af bevarede regnskaber fra perioden fremgår, at Søren Jensen – ud over arbejdet på spindeltrappen og i *Spisestuen* – har løst mange andre opgaver i huset. I 1773 og 74 arbejdede han på vinduesrammer rundtomkring på herregården, og han fremstillede tre mistbænke til „godshaven“. I november 1780 reparerede han døre, skillerum og en rampe i stald og lade. Han lavede en ny bro ved den lange allé i Nørreskov, og han reparerede en køkkendør i hovedbygningen. Endelig fik han også betaling for reparation af vinduesrammer og godshavens mistbænke i november 1780 – gad vide, om det ikke drejer sig om de samme mistbænke, han selv fremstillede 6-7 år tidligere? I maj 1782 betalte greven en regning for syv dobbelte vinduesrammer samt otte store og fire små vinduesrammer – og så er der lige til sidst tilføjet endnu seks dobbeltrammer. Endelig kan vi følge hans arbejde gennem de betalte regninger i maj 1782, hvor han får betaling for nye vindlister på vinduesrammerne i godshaven, og i august 1782, hvor han har udført en lang række mindre reparationer på Gammel Estrup. I alt beløb arbejdet i 1782 sig til 41 rigsdaler og seks

skilling.

Ser vi i folketællinger fra perioden, dukker Søren Jensen op både i en folketælling fra 1787 og i den fra 1801. Til gengæld står han hverken i folketællingerne før eller efter. Af folketællingen fra 1787 fremgår det, at han er 43 år, bosiddende i Liltved og snedker af profession. På dette tidspunkt er han gift med Maren Nielsdatter på 40 år, men der er ikke anført børn i ægteskabet. I 1801 er han 57 år og må i den mellem-liggende tid være blevet gift på ny, da det denne gang er en anden kvinde, der opføres som hans kone. Hun hedder Mette Pedersdatter og er 37 år. Heller ikke denne gang er der anført børn i ægteskabet. Til gengæld er der tilføjet ud for hans erhverv: „Snedker, har hus med jord“. Det stod der ikke noget om i folketællingen 14 år tidligere, og selv om det ikke behøver at betyde, at han ikke også havde jord dengang, så kan vi måske godt tillade os at antage, at det er arbejdet på Gammel Estrup, der har betydet, at han 14 år senere har tjent så meget, at han har kunnet erhverve jord til sit hus. Hvor han er født, og hvor han døde, har det i skrivende stund endnu ikke været muligt at afdække, men måske vil nærmere undersøgelser af kirkebøger i området kunne afsløre ny viden om dette.

Håndværker – eller ven af huset?

Det er ikke første gang i Gammel Estrups historie, at vi støder på en håndværker, der var tilknyttet herregården i en meget lang periode. Nogle år inden Søren Jensen kom ind i billedet i 1769, havde

maleren Christian Ulrik Milan været ansat i 43 år – fra 1718-61 – til at forestå alt forefaldende malerarbejde i huset. Milan var faktisk ansat så længe, at han kom til at tjene under to herskaber – først Christen Scheel og Augusta Winterfeldt, siden søn og svigerdatter; Jørgen Scheel og Charlotte Louise von Plessen. I Milans tilfælde var det nok kombinationen af håndværker og kunstner, der gjorde, at han holdt så længe i stillingen, men han må også som person have været behagelig eller interessant, da man næppe ville holde fast i en håndværker så mange år, hvis man ikke havde en vis sympati for manden. For Søren Jensens vedkommende ved vi langt fra nok om ham til at kunne sige noget om hans håndværksmæssige og kunstneriske evner. Dels er hans arbejde på *Spisestuen* i 1778 ikke bevaret, dels har spindeltrappen siden 1700-tallet fået endnu en påføring med nyt træ, som gør, at hans arbejde der heller ikke er bevaret i sin helhed. At han ikke kan have været helt uden evner, kan vi slutte ud fra det faktum, at han udførte snedkerarbejde på Gammel Estrup over en periode på 12 år. Og sidst, men ikke mindst viser hans selvportræt, at han både havde visse kunstneriske evner – og en opfattelse af sig selv som en ikke helt ubetydelig person.

Noter:

1. Mundtlig overlevering fra Erik Scheel Lonsdale, der har fortalt, at hans far, Jørgen Scheel-Lonsdale, der var barn i starten af 1900-tallet, kunne glide på strømpesokker fra *Svendegangen* og direkte ind i *Riddersalen*, fordi der var et umådeligt glat parketgulv i *Spisestuen*.